

HORIA ARAMĂ
COLECȚIONARUL DE INSULE

Horia Aramă
Colecționarul de insule
Editor Aldo Press, București
© by Aldo Press
© by Dexon Office srl

Toate drepturile pentru această versiune aparțin Dexon Office srl

Informații, comenzi ramburs, comenzi
pentru editare și tipărire de cărți și broșuri
www.aldopress.ro
dexononcomenzi@gmail.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARAMĂ, HORIA

Colecționarul de insule / Horia Aramă. -
București : Aldo Press, 2006
ISBN 973-701-068-X

821.135.1-4

HORIA ARAMĂ

**COLECȚIONARUL
DE
INSULE**

Ediția a II-a
prescurtată

Cuprins

Portile utopiei	5
Con vorbind cu idealuri	12
Acel prinț al Utopiei	16
Joc de societate	32
Economia speranței	55
Longevitate, nemurire – <i>pour quoi faire ?</i>	76
Venere, marmură caldă	109
Utopia Casandrei	143
Popas în Zootopia	173
Pax vobiscum	197
Un om = un om	223
Index	245

PORȚILE UTOPIEI

Intrarea în utopie o formează naufragiul. Utopia reprezintă soluția unei crize – și ce imagine mai frapantă a crizei decât scufundarea unei corăbii ?

La prima vedere această idee are ceva superfluu. Pare inutilă, adăugată, ca tunelul prin care se intră într-un iglu. Micul corridor de grosimea zidului înghețat are rostul de a fixa o distanță între platoul expus tuturor viscolelor și microclimatul interior, de a stabili între ele, în același timp, o trăsătură de unire și o barieră destinate, amândouă, să conserve și să pună în valoare virtuile căminului polar.

Intrarea în utopie pe calea naufragiului are în esență aceeași menire. Ea plasează din primul moment utopia dincolo de lumea cercetată și accesibilă fără primejdie, acolo unde cunoașterea se plătește cu viață.

Naufragiul înnobilează utopia. Intangibilitatea îi ridică prețul. Iar bătaia de aripă a morții îi conferă un fior sacru.

Naufragiul inițial joacă în același timp rolul amânării. El ne atâță curiozitatea și ne inculcă pe nesimțite sentimentul că dincolo este un spațiu al măntuirii. Cel ce se îndoiește că utopia urmează o estetică proprie poate medita la caracterul de suspans al naufragiului, după care cea mai plată dintre utopii capătă o aureolă de miraj.

Ediția a II-a a *Colecționarului de insule* reprezintă o versiune prescurtată a volumului apărut la editura Cartea românească (1981) și care avea să fie urmat de *Insulele Fericite* (1986) și *O insulă în spațiu* (1991). Ansamblul își propunea să conducă cititorul interesat prin universul uitat al utopiilor, și nu să adauge tratatelor existente încă unul.

Prescurtările din ediția de față au fost dictate numai de considerente editoriale.

Autorul a socotit util să adauge în final câte un capitol din celelalte două volume ale ciclului. Adaptările pretinse de trecerea în secolul al XXI-lea au fost efectuate tacit.

Dar naufragiul nu este numai un preludiu. El nu are doar menirea de a ne plasa în atmosferă, de a netezi trecerea către aventura utopică. Rolul său este de a marca ruptura dintre anodinul real și cel ideal. O face prinț-o diversiune. Senzaționalul acestei rupturi, căci naufragiul este nu numai spectacol, ci și "scandal", conferă tabloului, adesea nesărat, al idilei utopice un firesc înșelător.

Acestea sunt gândurile pe care ni le stârnește contemplarea naufragiului din colțul intim al camerei de lucru. Ele nu ne fac să uităm că pentru autorii utopiilor naufragiul nu este altceva decât un subterfugiu comod și o convenție. În secolul galant, trecerea filosofilor de roman prin încercarea unui naufragiu are ceva din costumația pastorală a idilelor la modă. Adesea fastidioasă și greoie ca o reprezentăție de operă, catastrofa navală pare grăbită, formală – o carte de vizită îndoită neglijent într-un colț și depusă din goana trăsuirii.

Naivitatea mijloacelor demonstrează nu atât candoarea scriitorului, cât forța poncifelor. Abuzând prin repetare de procedeul comod, Tiphaigne de la Roche îl ironizează el însuși atunci când subliniază, cu falsă admirăție, în *Histoire des Galligènes* (1765), marele număr de naufragii care i-au fost necesare pentru a justifica peripețiile din romanul său.

Omul de acțiune care se ascunde sub pulpana "Filosofului binevoitor", și care nu este altul decât Stanislaw I al Poloniei, ieșe în evidență prinț-o foarte concisă descriere a unui naufragiu. Autorul este grăbit să ajungă la esență, dar nu escamotează actul protocolar: "Las altor călători pe mare obiceiul de a istorisi

aventurile unei lungi și grele navegații; mă mulțumesc să spun că, fiind purtați pe neașteptate, la cincizeci și două de grade, paisprezece minute latitudine sudică, de un vânt din sud-est atât de violent că nu ne-am mai putut relua drumul, vasul nostru a fost azvârlit pe niște țărmuri necunoscute până atunci tuturor marinariilor noștri. Lovindu-se de o stâncă, nava s-a despicate în toate părțile și, pe cât se pare, am fost singurul care a avut fericirea să scape din naufragiu. După ce am luptat multă vreme contra valurilor, am atins, fericit, pământul. Fără să mă odihnesc prea mult, am înaintat în teritoriu..." (*Entretien d'un européen avec un insulaire du royaume de Dumocala*, 1752).

Naufragiul în trei fraze nu reprezintă un record. Încă în 1726, Swift devenise campion absolut, realizând naufragiul într-o singură frază: "La 5 noiembrie (dată la care în ținuturile acelea începe vara), pe o vreme foarte cețoasă, marinarii descoperiră o stâncă la o jumătate de cablu depărtare de vas, dar vântul bătea cu atâtă furie încât ne-a mânat drept spre ea și, prin urmare, vasul s-a sfârâmat". Să nu uităm însă că avem de-a face cu un talent de talie universală și, în plus, cu un condei satiric. Nici o legătură între utopicul, în cotidian, suveran polonez și scriitorul cu pană fermă, pamphletarul cu tir precis, realistul în viață, ca și în plin zbor al fantaziei Jonathan Swift.

Forța proteică a prejudecății. Când recitesc cele scrise despre naufragiu ca poartă a utopiei trebuie să fac un efort ca să nu mă las convins. Totul se îmbucă atât de bine încât nu pot să nu regret atunci când îmi dau seama că în elanul condeiului meu am "rotunjit" datele problemei.

Da, utopia este o insulă în oceanul unei lumi organizate diferit, deși nu toate statele utopice sunt insulare.

Da, universul marin înlocuiește cu succes oceanul celest, care desparte realitatea terestră de paradisul pe care îl au în vedere, conștient sau nu, toți autorii de utopii.

Da, în sfârșit, debarcarea fortuită pe un țărm necunoscut rămâne locul comun al mai tuturor utopiilor.

Naufragiul însă, inevitabilul naufragiu? Din sutele de utopii care debutează prin descrierea unui naufragiu, posteritatea reține doar câteva. Nici More, nici Campanella, nici Francis Bacon, nici măcar fantaștii ca Rabelais și Restif nu apelează la soluția ieftină a naufragiului.

Câteva din cele mai celebre utopii oceanice pun descoperirea insulei pe seama unui accident de navigație minor, ca, de pildă, pierderea direcției (*Découverte de l'Île frivole* de abatele Coyer). Unele se referă la ceea ce am putea numi călătorii de explorare sau comerciale. Catastrofele înseși nu se înscrui toate în rubrica naufragiilor, care presupun distrugerea corabiei și atingerea țărmului cu alte mijloace.

Naufragiile propriu-zise apar mai ales în romane. Defoe ne servește încă în capitolul întâi din *Robinson Crusoe* un naufragiu ca la carte. Astfel încât atunci când ajungem, în capitolul al treilea, într-o situație asemănătoare, să naufragiem anticipat odată cu eroul. În realitate, după douăsprezece zile de furtună, corabia lui Robinson este numai avariată, și nu într-atât încât să nu pornească iarăși la drum după potolirea furtunii. O a doua furtună se dezlănțuie, scoate nava de pe calea

Colecționarul de insule

aleasă, o tărăște către o insulă, în preajma căreia eșuează pe un banc de nisip. Tensiunea scade, în schimb încărcătura vasului va forma zestrea de care nu se poate lipsi nici un Robinson.

Dar oare s-a pierdut spectacolul în întregime? Nu, deoarece, involuntar, am raportat a doua situație dramatică la prima și am trăit dinainte un deznodământ care se va produce în alte condiții. Ambarcațiunea cu ajutorul căreia navigatorii încearcă să scape se răstoarnă. Avem astfel un naufragiu de gradul al doilea, din care, aşa cum o cere logica romanului, scapă Robinson singur. Corabia se va scufunda numai în capitolul al patrulea, după ce harnicul și întreprinzătorul personaj va duce la țărm tot ce i-ar putea fi de folos de la bordul ei.

Avantajul împotmolirii pe un banc de nisip este că permite supraviețuirea eroilor, justifică debarcarea lor în orice condiții – după zile și nopți de furtună, sub amenințarea naufragiului, nevoia de a simți iarăși pământul sub tălpi devine imperioasă – și oferă utopistului rațional mijloacele necesare pentru a-și reduce personajele în patrie. Căci – ați observat? – niciodată utopistul nu este într-atât pătruns de utilitatea descoperirii sale încât să rămână locului spre a se bucura de ea...

Singurul naufragiu din *Utopia* lui More este plasat în istorie: nu Hythlodeu naufragiază, ci strămoșii egipteni și romani ai utopianilor au trăit cândva o asemenea tristă întâmplare. Destul ca genul utopic să rămână sub semnul catastrofei navale, cel puțin în mintea noastră de astăzi, trasă la rotativa grăbită a unui romanticism de duzină.

Colecționarul de insule

Cazul naufragiului ne învață că în utopie totul este aproximativ. Oamenii sunt aproape fericiți – atât cât pot fi în regimul austер al sfântului Thomas Morus. Domnește o egalitate fără cusur, dar nu toți indivizii au acces la conducerea societății. De altfel, în ansamblul ei, societatea nu este liberă și se conduce după principii stabilite rigid cu secole în urmă. Utopia ține să reprezinte viitorul, dar în același timp refuză dezvoltarea și neagă progresul. Nimănui nu-i lipsește nimic atâtă vreme cât respectă frugalitatea. Iar idealul utopic respinge frumusețea vieții. Unele scheme raționale inventate de utopiști au ceva din farmecul rece al ecuațiilor matematice, a căror eleganță, reală uneori, dacă este să-i credem pe specialiști, formează coșmarul oricărui licean onest. Sau al acelor compozиții pline de simetrie ascunse, de aluzii și ecouri savante, de geometrii stranii pe care le degustă numai muzicologul urmărind partitura în sala de concert.

Platon pare să fie singurul care scapă de amendamentul aproximăției. Cauza este că filosoful pune mai presus de orice, în *Republica*, un tel: apărarea și perpetuarea cetății. Aceasta conferă proiectului său o logică desăvârșită.

Odată cu Lucian, utopia începe o nouă existență. Este și momentul în care aproximăția prinde să se afirme deschis: Insulele Fericite ale spiritualului gânditor din Samosata sunt ţărmuri ale morților. La Thomas More aproximăția începe cu insularitatea însăși a

Colecționarul de insule

Utopiei, o fostă peninsulă, și continuă cu lunga notă de plată a egalității, achitată de popoarele asuprite, de instituțiile sclaviei și mercenariatului. În Bensalem se face simțită optica specializată a tehnocratului. Severambii înlocuiesc o ierarhie a nașterii ori a averii cu una a meritului și a respectabilității; ei mizează însă pe o falsă psihologie umană, epurată inexplicabil de spiritul concurenței, ca și de cel al emulației. În Cetatea Soarelui, intruziunea în viața intimă anulează orice merit principiului echitații. Morelly șterge din *Codul naturii* tot ce poate frâna instinctul, între altele incriminarea incestului, adulterului și prostituției. Numeroși utopiști, de la pastorul Simon Berington (*Memoriile lui Gaudentio di Lucca*, 1737) la socialistul William Morris (*Noutăți de Nicăieri*, 1890-1891), consideră că cetatea ideală trebuie să aibă o structură patriarchală. Un Owen păstrează împărțirea societății în clase, un Saint-Simon, destul de ateu ca să propage schimbarea rânduielilor divine ale societății, pune bazele unui cult. Cel mai rațional, pentru că nu ignorează psihologia umană, ci mizează pe datele acesteia, propunând utilizarea "pasiunilor", Fourier face totul ca să nu poată fi luat în serios. Excesul de precizie determină utopia să naufragieze în incert.

CONVORBIND CU IDEALURI

PRIN IDEAL SPRE UTOPIE

Idealul rămâne termenul-cheie al utopiei, funda-
mentul și încununarea ei. Cel mai stângaci eșafodaj
himeric se înscrie în teritoriul sublimului dacă în țesătu-
ra lui a intrat fie și o singură fibră din această materie
nobilă. (Aici și mai departe: după Petre Andrei.)

Idealul este intangibil. În absolut, realizarea lui se
dovedește imposibilă; între ideal și realitate, semnul
egalității rămâne de neconcepție. Niciodată un trandafir,
oricât ar fi de perfect, nu va întruni caracterele idealului
de trandafir.

Și totuși realul. Realitatea oferă idealului materia
primă. Idealul fără o bază reală se reduce la iluzie.

Idealul este infinit. Numărul trăsăturilor sale care
se interferează în cele mai diferite planuri de generali-
tate nu poate fi scris de nici un calculator. Doar ima-
ginea artistică mai întrunește într-o acceași ființă gene-
ralul și particularul. Apropierea nu este arbitrară: for-
marea idealului nu se poate dispensa de imagine.

Horia Aramă

Colectiōnatorul de insule

13

Psihic și social în geneza idealului: "Formularea unui ideal implică și tendința de realizare prin anumite mijloace sociale. Elementele subiectiv-psihologice și cele sociale sunt însă sintetizate, astăzi nu ușor se pot deosebi".

Relativ și absolut. Idealul relativ este o *devenire* continuă, un moment dinamic în procesul de transfor-
mare a realității. Idealul absolut este prototipul unei rea-
lități, tot ce se poate imagina ca *perfecție* a ei. Lucrurile concrete sunt forme defectuoase care tind
spre ideal, dar nu-l pot atinge.

Idealul nu este o "idee rece". Kant atribuie idealu-
lui o *forță practică*, socotindu-l unitate de măsură a
demersurilor noastre. Idealul este "omul divin din noi".
Civilizația și cultura sunt roade ale acțiunii idealului.

Modul de preparare a idealului: 1) Se disociază
realitatea în elemente contrare dorințelor noastre și con-
forme lor. 2) Primele vor fi eliminate din creuzet.
Ultimele sunt asociate, operându-se o sinteză. 3) Cu
ajutorul imaginației, dorințele noastre astfel prelucrate
se concretizează în imagini. Aici colaborează intuiția,
care poate anticipa realitatea viitoare prin prisma aspi-
rațiilor noastre. 4) În procesul idealizării, suportul
esențial este însă credința, convingerea că intuiția noas-
tră se va realiza, iar formele imaginare vor deveni reale.

Valoarea etică a idealului: "Dacă i se ia omenirii
idealul, atunci omenirea dispare, rămânând *bestia tri-
umphans*".

"A predica fericirea prin iubire, prin armonie și în-seninare a sufletului acum, când se revarsă atâta ură, nu înseamnă oare a ne depărta cu totul de realitatea actuală și a vorbi despre idealuri nepotrivite cu timpul? Este însă în cutile sufletului omenesc, atât de greu încercat, o urmă a dorului de seninătate și mulțumire, de iubire și fericire, care va da forța de înfrângere a porni-rilor rele, a plăcerilor răzbunătoare, care va căuta un izvor durabil de bucurie interioară și fericire."

Sunt cuvintele de început ale cursului *Problema fericirii* ținut de același Petre Andrei în 1919-1921. Profesorul se va sinucide în 1940.

Spunea odată Nicolae Iorga: "Utopia înseamnă ceva care nu e nicăieri decât în setea sufletelor noastre după ce ar trebui să fie".

Ce altceva ar trebui să fie decât idealul? Și cum se numește o astfel de sete dacă nu dor?

Ideea apare, în termeni identici, la Petre Andrei: omul "nu constată numai ceea ce este, ci se gândește și la ceea ce ar trebui să fie, tînzând să înfăptuiască dorul său". [...] "Această idee despre o valoare care ar trebui să se realizeze se numește ideal".

Multiple vase comunicante asigură circulația sen-surilor între *ideal* și *dor*. Nu regăsim oare în termenul ideal "tot ce e vag, insesizabil și de neierat sentimental în conținutul cuvântului dor"? (Constantin Noica; aici și mai departe: *Creație și frumos în rostirea românească*, București, 1973.)

Colectiōnatorul de insule

15

Extrapolarea nu este abuzivă: "Aproape în toate cuvintele mai de preț care-ți ies înainte – continuă filosoful poet – este undeva o zonă pe care ne gândim s-o numim, provizoriu, de dor".

Ei bine, idealul este dorul care "a trecut în spirit".

Împlinirea dorului, atingerea idealului aduc, ambele, fericirea.

Ea nu este abstractă, întrucât nu există în afara omului și poartă pecetea personalității sale.

Fericirea este în funcție de scop și mijloace. Nu este fericit cine își pune un scop imposibil și cine își alege mijloace nepotrivite pentru realizarea scopului propus. Din punct de vedere practic, fericirea e un ideal etic, e tendința către realizarea unei forme superioare istorice și a unui alt om, cu sufletul ideal organizat, ten-dința către omul perfect și societatea perfectă.

Satisfacerea idealului nu instaurează pasivitatea, apatia. Dorurile noastre sunt nelimitate. Fiecare dorință realizată ne propulsează către idealuri noi.

Constantin Noica are dreptate: nu există regi printre cuvinte. *Dor, ideal, fericire* alcătuiesc însă o serie cauzală de o rară sugestivitate. Nu este de mirare că asupra termenilor ei au stăruit conștiințe integratoare dintre cele mai reprezentative.

Nici utopistul nu a rezistat ispитеi. Să i se ierte.